

HCS D

**Human capital and social
development.**

2025 – volume 16, issue 4

Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish jurnali.

2025 – 16-jild, 4-son

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI SAMARQAND DAVLAT
UNIVERSITETI**

**Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish jurnali
Journal Human capital and social development
Журнал Человеческий капитал и социальное развитие
Jurnali**

15-jild, 4-son (avgust) 2025.

Jurnal 2021-yilda tashkil topgan.

Davriyligi: har ikki oyda

Davriy nashirning rasmiy nomi: “Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish”-“Human capital and social development”-“Человеческий капитал и социальное развитие” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 19.05.2021 sanada berilgan №1179 guvohnomasi bilan ro‘yhatdan o‘tgan.

Jurnal: O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2023-yil 30-noyabrdagi 342/3-son qarori bilan tasdiqlangan Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) Ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yhatiga kiritilgan.

Jurnal asoschilari: Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla tarqiqiyotini boshqarish instituti.

Nashr etuvchi: SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi.

Xalqaro indeksi: ISSN 3030-3672

Tahririyat telefoni: +998 (94) 283 56 78, +998 (90) 502 13 03

Pochta manzili: 140104, Samarqand shahar., Universitet xiyoboni, 4

Web-sayt: www.hcsd.samdu.uz.

E-mail: muhridinrabbimov@gmail.com

«INSON KAPITALI VA IJTIMOYIY RIVOJLANISH»
«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»
JURNALI

Bosh muharrir: t.f.d., prof. Xalmuradov Rustam Ibragimovich

Bosh muharrir o‘rinbosari: i.f.d., prof. Arabov Nurali Uralovich

Kotib: PhD, dots. Nasimov Ikrom Xusanovich

Texnik muharrir: assistent., Rabbimov Muxriddin Musoqul o‘g‘li

TAHRIRIYAT KENGASHI

O‘zFA akademigi, i.f.d., prof. Abdurahmonov Qalandar Xodjayivech

O‘zFA akademigi, i.f.d., prof. G‘ulomov Saidaxror Saidaxmedovich

DSc, professor Daler Mirpochoyev (Iqtisodiyot va savdo instituti, Tojikiston)

PhD, professor Arindam Banik (Xalqaro menejment instituti, Hindiston)

PhD, professor Jiye Li (Sian Jiatong universiteti, Xitoy Xalq Respublikasi)

PhD, professor Bayong Van Li (Yongnam universiteti, Janubiy Koreya)

PhD, professor Vonyong Li (Yongnam universiteti, Janubiy Koreya)

PhD, professor Yan Patterson (Kvinslend universiteti, Avstraliya)

PhD, dots. Djurakulov Shoxrux Davronovich (SamDU)

i.f.n., dots. Yuldashev Shamsiddin Qiyomiddinovich (SamDU)

i.f.n., dots. Nizamov Axtam Numonovich (SamDU)

i.f.n., dots. Bozorov Berdimurod Ulug‘murodovich (SamDU)

i.f.n., dots. Boboqulov Bahromqul Mamatkulovich (SamDU)

i.f.n., dots. Usmonova Dilafruz Karshiyevna (SamDU)

i.f.n., dots. Alibekova Saodat Lapasovna (SamDU)

PhD, dots. Ulug‘murodova Nodira Berdimuradovna (SamDU)

PhD, dots. Sharifov Shuhrat Saidahmadovich (SamDU)

PhD, dots. Bakayev Ziyovuddin Toshbolta o‘g‘li (SamDU)

PhD, dots. Karjavova Xurshida Abdumalikovna (SamDU)

PhD, dots. Mansurova Nargiza Shamsiddinovna (“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti)

PhD, dots. Djalilov Faxriddin Azimovich (SamDU)

PhD, dots. Boltayev Burxon Sadinovich (SamDU)

PhD, dots. Maxmudova Mohinur Ravshanbekovna (SamDU)

XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA RISK LARNING SHAKLLANISHI: SABABLARI, TURLARI VA YO'NALISHLARI

N.U.Arabov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS
HCSD

Correspondence

Arabov Nurali Uralovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti "Inson resurslarini boshqarish" kaedrasi mudiri, i.f.d., professor

Email: n_arabov@gmail.com

Tel: + 998 992112575

Received: 15 July 2025

Revised: 22 July 2025

Accepted: 14 August 2025

Published: 30 August 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqolada xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik sohasida noaniqlik va tavakkalchilikning vujudga kelish sabablari, tadbirkorlik risklarni tasniflash tamoyillari, risklarni paydo bo'lish xususiyatlari, risklarning turlari va alohida yo'nalishlar bo'yicha tasnifi, xizmat ko'rsatish sohasida sof va spekulyativ risklarning paydo bo'lish sabablari, tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar va sabablar, sohada iqtisodiy xavfsizlikning umumiy strategiyasi tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: xizmat ko'rsatish sohasi, xususiy sektor, tadbirkorlik bitimi, tadbirkorlik riski, risk turlari, sof va spekulyativ risklar, risk omillari.

РИСКИ В ПРЕДПРИЯТИЯХ СФЕРЫ УСЛУГ: ПРИЧИНЫ, ВИДЫ И НАПРАВЛЕНИЯ

Аннотация: В статье рассматриваются причины неопределенности и риска в предпринимательской деятельности в сфере услуг, принципы классификации предпринимательских рисков, особенности возникновения рисков, классификация рисков по видам и направлениям, причины возникновения чистых и спекулятивных рисков в сфере услуг, факторы и причины, влияющие на предпринимательскую деятельность, а также общая стратегия обеспечения экономической безопасности в отрасли.

Ключевые слова: сфера услуг, частный сектор, деловая операция, предпринимательский риск, виды рисков, чистые и спекулятивные риски, факторы риска.

RISKS IN SERVICE ENTERPRISES: CAUSES, TYPES AND DIRECTIONS

Annotation: This article examines the causes of uncertainty and risk in business in the service sector, the principles of classifying business risks, the characteristics of risk occurrence, the classification of risks by types and specific areas, the causes of pure and speculative risks in the service sector, the factors and causes affecting business activity, and the general strategy of economic security in the sector.

Keywords: service sector, private sector, business transaction, business risk, types of risk, pure and speculative risks, risk factors.

KIRISH

Xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda noaniqlik va tavakkalchilik alohida o'rin tutadi. Iqtisodiy islohotlar natijalari samaradorligini oshirish va oldindan aytib bo'lmaydiganligi, atrofdagi iqtisodiy vaziyat, institutsional va huquqiy muhitning yuqori darajadagi o'zgaruvchanligi mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyatining muhim atributlari hisoblanadi. Shuning uchun rivojlanayotgan mamlakatlarda tadbirkorlar duch kelishi mumkin bo'lgan risklarning umumiy darajasi dunyoning iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlari qaranganda ikki baravar yuqoridir. Bu esa respublikamiz iqtisodiyoti uchun ham xos bo'lib, iqtisodiyot tarmoqlarida, xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik risklarini baholash va uni kamaytirish muammosini dolzarb ekanligini ko'rsatmoqda.

Shuning uchun riskni boshqarish mavzusi alohida dolzarb bo'lib, iqtisodiyotdagi transformatsion jarayonlar, chuqur raqobat muhitining mavjudligi, ichki va tashqi muhitdagi o'zgarishlar, risklarni paydo bo'lishiga olib keladigan barcha turdagi omillardan qat'iy nazar, muayyan maqsadga erishish uchun ularni samarali boshqarish lozim. Riskni boshqarish jarayoni har bir korxonada amalga oshiriladi, biroq bunda muayyan farqli jihatlari mavjud: ba'zi xizmat ko'rsatish korxonalari risk holatining natijalari va oqibatlarini baholaydilar, qolganlari esa uzluksiz tarzda riskni kuzatib turadilar va ularni boshqaradilar. Ikkinchi usul risklarni boshqarish sifatida talqin qilish mumkin va nisbatan afzal hisoblanadi, chunki xizmat ko'rsatish korxonasi risk aniqlanganda uni minimallashtirish yoki butunlay rad etishi mumkin, bu esa korxona xarajatlarini kamaytirishga

imkon beradi. Risklar boshqarish jarayoni ko'p bosqichli va murakkabdir. Shuning uchun tadqiqot jarayonida risklarni boshqarishning samarali usullari va vositalarini aniqlash, ularni tasniflashning umumiy tamoyillari, omillari va sabablarini o'rganishni nazarda tutadi.

Hozirgi vaqtda xizmat ko'rsatish sohasida amalga oshirilayotgan turli xil (investitsion, innovatsion, davlat-xususiy sherikligi) loyihalarini amalga oshirishini ta'minlash va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish hamda ushbu jarayonlarda risklarni kamaytirish va ularni boshqarish usullari va vositalarini tadqiq etishni nazarda tutadi. Shuning uchun xizmat ko'rsatish korxonalarida risklarning shakllanish sabablari, turlari va yo'nalishlarini tadqiq etish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Ilmiy adabiyotlarda servis iqtisodiyotida mehnat samaradorligi va unumdorligining mohiyati, mazmuni, ularni hisoblash usullari, xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish va aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning samaradorligini baholash, samaradorlikni tashkil etuvchi sifatiy holatlarni o'zgarishining ayrim jihatlari ilmiy-nazariy hamda uslubiy jihatdan tadqiq etilgan.

Xaksever, B.Render, R.Rassel, R.Merdiklar o'zlarining asarida [4] xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati, xizmatlar tavsifi va tasnifi, ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshirish mexanizmlari, ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning zamonaviy tarmoqlarini rivojlantirish, ijtimoiy xizmatlar bozori rivojlanishining tamoyillari, ijtimoiy xizmatlar sohasining

innovatsion rivojlanish yo'nalishlarini tadqiq qilganlar.

Rossiyalik olim A.A.Tkachenko [8, 215 b.] o'z asarida xizmat ko'rsatish sektoridagi ish o'rinlarini kengaytirish va mehnat resurslaridan samarali foydalanish, sohada yangi ish o'rinlarini yaratish, ish o'rinlarini yaratayotgan ish beruvchilarga soliq imtiyozlarini berish, mehnat samaradorligini oshirish yo'nalishlarini tadqiq etgan.

Vatanimiz iqtisodchi olimi M.Q.Pardaev [5, 233 b.] tahriri ostida yozilgan o'quv qo'llanmada xizmat ko'rsatish, servis va turizm sohalarini rivojlantirish muammolari, xizmat ko'rsatish sohasida mehnat resurslarining shakllanishi va ulardan foydalanish samaradorligi, sohada mehnat unumdorligini oshirish omillari va yo'nalishlari tadqiq etilgan. Shuningdek, mavzuga doir jihati bo'yicha servis va turizm sohalarini rivojlantirishning ijtimoiy, iqtisodiy va institutsional asoslari ilmiy jihatdan tadqiq etilgan.

Rossiyalik olima A.P.Yerofeeva [2, 241 b.] o'z asarida xizmat ko'rsatish korxonalarida riskni boshqarish tizimini ishlab chiqish va uni baholash usullari, sohada riskni boshqarish tizimining xorij tajribasi, riskni boshqarish tizimini tadqiq etish usullari hamda xizmat ko'rsatish korxonalarida investitsion loyihalarni boshqarish samaradorligini oshirish jarayonlari tadqiq etilgan.

V.V.Cherkasovning asarida [10, 185 b.] xizmat ko'rsatish sohasida turli xil kombinatsiyalardagi risklar tavsif, ularning o'ziga xos xususiyatlari, sohada davlat xususiy sherikligi loyihasini realizatsiya qilish jarayonidagi risklar guruhlar bo'yicha tasnifi hamda davlat va xususiy sherik mas'uliyatidagi risklar va ularni tomonlar o'rtasida taqsimlash masalalari yoritib berilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida iqtisodiyotning transformatsiyalashishi sharoitida xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik risklarini aniqlash va ularni boshqarishga metodologik yondashuvning ilmiy asoslari, sohada loyihalarni realizatsiya qilish qilish jarayonidagi yuzaga keladigan risklar, xizmat ko'rsatish sohasida risk holatini yuzaga keltiruvchi omillar va sabablar, tadbirkorlik risklarini tizimli tartibda aniqlash va tasniflash mezonlarining shakllanishi bo'yicha iqtisodiy tizimlar va nisbatlarni o'rganishga dialektik, tizimli va ilmiy yondashuv, qiyosiy va solishtirma tahlil hamda guruhlash usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Ta'kidlash lozim, xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik faoliyati uchun an'anaviy loyihalarga xos bo'lgan ko'plab risklar xarakterli hisoblanadi: umumiqtisodiy risklar; marketing faoliyati bo'yicha risklar, ya'ni tovar narxining pasayishi yoki realizatsiya qilish hajmining kamayishi hisobiga; loyiha budjetining oshish riski va boshqalar. Ammo tadbirkorlik faoliyati yuqori ahamiyatga ega bo'lgan risklar mavjud bo'lib, masalan, ularga siyosiy risklarni kiritish mumkin. Har bir tadbirkorlik faoliyatini realizatsiya qilishning uzoq muddatliligi kelgusida voqiealar rivojlanishining noaniqligiga olib keladi. Bundan tashqari tadbirkorlik faoliyatida yirik va juda yirik loyihalar bo'yicha statistik ma'lumotlarni aniq hisob-kitob qilish murakkabligini yuzaga keltiradi.

Risklarni shakllanishi alohida yo'nalishlarining umumiy tamoyillariga qarab, tadbirkorlik risklarini quyidagi guruhlar bo'yicha turlarga ajratdik (1-rasm):

Tadbirkorlik risklarini tasniflashda qo'yilgan maqsad barcha mavjud tadbirkorlik risklarini aniq va to'liq ifodalashdan iborat. 1-rasmda keltirilgan tasnif kelgusida xizmat ko'rsatish sohasida riskli vaziyatlarni modellashtirishda jarayonida qo'llaniladi.

Riskni paydo bo'lish xususiyatlari tadbirkorlik faoliyati doirasi bilan uzviy

bog'liqdir. Tadbirkorlik faoliyatining alohida yo'nalishlariga ko'ra, risklar quyidagi turlarga bo'linadi: ishlab chiqarish, tijorat tavsifiga ega risklar, moliyaviy risklar, vositachilik operatsiyalari risklari hamda sug'urta operatsiyalarini amalga oshirish risklari.

1-jadval

Xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik risklarining shakllanish yo'nalishlari bo'yicha tasnifi

№	Tasnifiy belgisi	Tadbirkorlik risklarining ko'rinishlari
1.	Tadbirkorlik faoliyatining turlari	1. Ishlab chiqarish risklari. 2. Tijorat risklari. 3. Moliyaviy risklar. 4. Vositachilik risklari. Sug'urtalash risklari.
2.	Oqibatining tavsifiga ko'ra	1. Sof tavsifga ega risklar. 2. Spekulyativ risklar.
3.	Paydo bo'lish sohasiga ko'ra	1. Tashqi risklar. 2. Ichki risklar.
4.	Shakllanish omillariga ko'ra	1. Siyosiy risklar. 2. Iqtisodiy risklar (bozor risklari, kredit risklari, operatsion risklar).
5.	Tadbirkorlik faoliyati ko'lamiga ko'ra	1. Mahalliy. 2. Tarmoq. 3. Hududiy. 4. Milliy. 5. Xalqaro darajalardagi risklar.
6.	Tadbirkorlik faoliyati bosqichlariga ko'ra	1. Hisobot risklari (uzoq muddatli va qisqa muddatli risklar). 2. Joriy risklar.
7.	Shakllanish vaqtiga ko'ra	1. O'tgan davrdagi risklar. 2. Joriy risklar. 3. Istiqboldagi vujudga kelishi mumkin bo'lgan risklar.
8.	Risk oqibatining ko'lamini baholash bo'yicha	1. Juda ham keng ko'lamdagi risklar. 2. Kritik risklar. 3. Yuqori darajadagi risklar. 4. O'rtacha risklar. 5. Minimal darajadagi risklar.
9.	Diversifikatsiyalash imkoniyatlariga ko'ra	1. Tizimlashgan risklar. Tizimlashmagan risklar.

Hozirgi vaqtda xizmatlar bozorida faoliyat yuritayotgan vositachi korxonalar va firmalar ko'pincha barqaror va ishonchli faoliyat yuritish uchun yetarli amaliy tajribaga va nazariy bazaga ega bo'lmaydi. Shuning uchun vositachi tashkilotlarning faoliyati bo'yicha risk yuqori bo'ladi. Vositachilik faoliyati risklarining tasnifi, ularning yuzaga kelish omillari va sabablari 2-jadvalda keltirilgan.

Aksariyat hollarda vositachilik risklari tashqi hisoblanadi. Ularning paydo bo'lish sabablari kontragentlar –

ishlab chiqarish va savdo korxonalari faoliyatidir.

Balki bu holat vositachi firmalarning tez-tez muvaffaqiyatsizlikka uchraganiga sabab bo'lishi mumkin. Ammo shunga qaramay, korxona rahbariyati tomonidan boshqarilishi mumkin bo'lgan ichki risklar guruhi ham mavjud. U qanchalik ko'p e'tiborni o'rganish va ularni minimallashtirishga qarasa, uning faoliyati qanchalik muvaffaqiyatli bo'lsa.

Xatarlarning barcha turlari o'zaro bog'liq bo'lib, bir turdagi xavfning

o'zgarishi boshqa ko'pchilikning o'zgarishiga olib keladi.

Sug'urta riski – sug'urta shartlarida nazarda tutilgan voqeani sodir bo'lishi riski, buning natijasida sug'urtalovchi sug'urta tovonini (sug'urta summasini) to'lashi shart. Risk natijasi bo'lib, sug'urta shartnomasini tuzishdan oldingi bosqichda ham, keyingi bosqichlarda ham

samarasiz sug'urta faoliyati natijasida yetkazilgan zararlarga olib keladi. Bularga hayotni sug'urtalash, sug'urta zahiralarini shakllantirish va boshqalar kiradi. Sug'urta riskining asosiy sabablari bo'lib, noto'g'ri belgilangan sug'urta tariflari, urushlar, tartibsizliklar, ofatlar va boshqalar hisoblanadi.

2-jadval

Vositachilik faoliyati risklari: sabablari va omillari

Risk turi	Yetkazib berish bo'yicha risklar		Yetkazib berish muddatini buzish risklari	
Tashqi	1.	Umumiqtisodiy: asosiy yetkazib beruvchilarning ishlab chiqarishni to'xtatish riski.	1.	Ijtimoiy-siyosiy: yetkazib beruvchilar, transport xodim-lari va boshqa sub'ektlarning ish taghlashlari.
	2.	Bozor kon'yunkturasi bo'yicha narx: yetkazib beruvchilardan yuqori narxda sotib oladigan vositachi raqobatchining riski.	2.	Raqobatdosh narx: ishlab chiqaruvchilardan yuqori narx taklif qiladigan boshqa vositachi (xaridor) paydo bo'lishi.
	3.	Kon'nyuunktura: arzon narxlarda realizatsiya qilina-digan tovarlarga bozorda talab bo'lmaydi.	3.	Tashkiliy-moliyaviy: ishlab chiqaruvchidan oldindan to'lovni qaytarishning kechikishi; malag'larni chiqarishni kechiktirish; bankrotlik.
	4.	Kooperatsiyali: tovarlarni yetkazib berish hajmining o'zgarish riski; asosiy yetkazib beruvchilarda ishlab chiqarishni buzish riski.	4.	Kooperatsion: mahsulotlarni jo'natish shartlarini buzish; mahsulotlarni qabul qilishda kechikishlar (hujjatlardagi xato va kamchiliklar, sifat ko'rsatkichlarining og'ishi).
	5.	Axborot: yetkazib beruvchilar haqida ma'lumot yo'qligi; yetkazib beruvchilardan yetkazib beriladigan mahsulotlarning narxlar to'g'risida ma'lumotni o'z vaqtida olmaslik.	5.	Axborot: qabul qilish hujjatlarida zarur ma'lumotlar yo'qligi sababli kechikishlar.
	6.	Jinoiy: mahsulotni o'g'irlash riski va boshqalar.	6.	Jinoiy: tashish paytida mahsulotlarni o'g'irlash riski va boshqalar;
Ichki	1.	Boshqaruv: yetkazib beruvchilarni topa olmaslik riski.	1.	Boshqaruv: vositachilik faoliyatini boshqarishning mantiqsiz tizimi.
	2.	Axborot: yetkazib beruvchilar va vositachilar o'rtasida narxlar haqida kerakli ma'lumotlarning yo'qligi.	2.	Axborot: aloqa vositalarining noto'g'ri ishlashi; vositachi xodimlarning malakasizligi (axborotlarning yetishmasligi).

Oqibatlarning tabiatiga ko'ra risklar (jadval). Sof risklar (adabiyotda ular sof va spekulativlarga bo'linadi (3- ba'zan oddiy yoki statik deb ataladi)

tadbirkorlik faoliyati uchun deyarli har doim yo'qotishlarga olib kelishi bilan tavsiflanadi.

Sof risklarning sabablari tabiiy ofatlar, urushlar, baxsiz hodisalar, jinoiy harakatlar, tashkilotning qobiliyatsizligi va boshqalar bo'lishi mumkin. Sof risklar

natijasida kelib chiqadigan oqibatlarni baholash sug'urta faoliyatining predmeti hisoblanadi. Risk doimiy qiymat yemas, ya'ni sug'urta hodisasining yuzaga kelishi yehtimoli va zararning miqdoriy xususiyatlari nuqtai nazaridan baholanishi mumkin.

3-jadval

Sof va spekuliyativ risklarning paydo bo'lish sabablari

Sof risklar		Spekuliyativ risklar	
Risk turi	Paydo bo'lish sabablari	Risk turi	Paydo bo'lish sabablari
Mulkiy risklar	Bevosita yoki bilvosita mulkni yo'qotishga olib keladigan ofatlardan zararning paydo bo'lishi xavfi.	Bozor risklari	Mulk yoki daromadni yo'qotishga olib kelishi mumkin bo'lgan omillar. Masalan, mavsumiylik, narxlarning davriy o'zgarishi, iste'molchilar-ning befarqligi, urfning o'zgarishi, yuqori sifatli tovarlarni taq-dim qiluvchi raqobatchilar harakati.
Shaxsiy risklar	Erta o'lim, qarilik, mehnatga layoqatsizlik natijasida yuzaga keladi.	Siyosiy risklar	Masalan, quyidagi voqeliklarning paydo bo'lish xavfi: hokimiyatdagi siyosiy o'zgarishlar; erkin savdoga cheklovlarining o'rnatilishi; asossiz yoki ortiqcha o'rnatilgan soliqlar; valyutani erkin ayirboshlashga cheklovlar va h.k.
Huquqiy mas'uliyat bilan bog'liq risklar	Bunday risklar-ning paydo bo'lish sabablari: avtomobillardan foydalanish; binoda qolish; kasb turi; tovarlar ishlab chiqarish; kasbiy xatolar.	Ishlab chiqarish risklari	Paydo bo'lish sabablari: jihozlardan tejamasdan foydalanish; xamashyo resurslarini yetishmasligi; texnik muammolarni yechish zarurati; ish tashlashlar, ishga kelmaslik, mehnat nizolari va h.k.
		Shaxsiy risklar	Paydo bo'lish sabablari: ishsizlik; ajralish sababli qashshoqlik; ta'limni yetishmasligi, ishga kirish imkoniyatining yo'qligi yoki sog'lig'ini yo'qolishi va h.k.

Sug'urta faoliyatiga riskni kiritishning asosiy mezonlari bo'lib, tasodifiy xususiyat va realizatsiya qilish imkoniyati hisoblanadi. Bunda sug'urta shartnomasida ishtirok etuvchi barcha tomonlar sug'urta hodisasining aniq vaqti va zarar miqdorini oldindan bilishmaydi [7, 96-105-b.].

Sug'urta kompaniyasi riskning rivojlanishini doimiy ravishda kuzatib boradi hamda tegishli statik hisobga olish,

to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish va qayta ishlashni amalga oshiradi. Sug'urta to'g'risida qaror qabul qilish uchun u yoki bu ob'ektni qaysi risk guruhiga kiritish kerakligi va qaysi tarif stavkasi ushbu riskka eng ko'p mos kelishi haqidagi savolga javob asos bo'ladi [9, 33-37-b.].

Spekuliyativ risklar (adabiyotda ular ba'zan dinamik yoki tijorat deb ataladi) tadbirkor uchun kutilayotgan natijaga nisbatan ham burilish, ham qo'shimcha

foйда keltirishi mumkinligi bilan qonunchiligidagi o'zgarishlar va tavsiflanadi [1, 136-b.]. Ushbu turdagi boshqalar.

risklar sug'urta qilinmaydi, chunki sug'urta kompaniyalari faoliyati doirasidan tashqariga chiqadigan noaniqliklar (hukumatning harakatlari, umumiy iqtisodiy vaziyat) mavjud. Spekulyativ risklarning sabablari quyidagilar bo'lishi mumkin: bozor kon'yunkturasining o'zgarishi, valyuta kurslarining o'zgarishi, soliq

Rivojlanish sohasiga ko'ra tasniflangan, murakkab (kompozit) xavflarga asoslangan risklar guruhi eng katta imkoniyatlarga ega.

Tadbirkorlik faoliyati tashqi muhit dinamikasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u mavjud vaziyat, qarorlarni qabul qilish va amalga oshirishga vaqt yo'qligi, kompaniya rahbariyatining riskni oqilona qabul qilish qobiliyatiga bog'liq.

4-jadval

Tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar va sabablar

Omillar	Omillar turlari	Manbai
Risk darajasiga ta'sir etuvchi omillar	To'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatuvchi tashqi omillar	Tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik, davlat hokimiyati organlari va mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlari-ning bevosita faoliyati, soliq tizimi, hamkorlar hulq-atvori, tadbirkorlar konsepsiyalari, korruptsiya, tayyor bo'lmagan qarorlarni qabul qilish.
	Bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi tashqi omillar	Siyosiy holat, turli darajalardagi iqtisodiy holat, xalqaro voqieliklar, fors-major holatlari, xodimlarning intellektal salohiyatini psayishi.
	Ichki omillar	Korxona imkoniyatlari: ishlab chiqarish-sotish faoliyatining strategiyasi va taktikasi, qat'iy rasmiy munosabatlarga yo'naltirilganligi; Korxona faoliyatining tamoyillari: komandada boshqaruv tajribasining mavjud emasligi, ishonchli bo'lmagan axborotlardan foydalanish, rasmiyatchilik: pretsedentga asoslangan harakat. Resurslardan foydalanish: moliyaviy noto'g'ri hisob-kitoblar, ma'lumotlarning sizib chiqishi, moddiy va mehnat resurslaridan samarasiz foydalanish, xodimlarning past darajadagi motivatsiyasi, yetakchi mutaxassislarni yo'qotish (hamkorlarni yo'qotish). Ishlab chiqarilayotgan tovarlar (xizmatlar)ning sifati. Marketing darajasi: bozor talablariga yaxshi moslashmaslik, ishonchli bo'lmagan marketing tadqiqotlari.
Tadbirkorlikka tahdid soluvchi omillar	Biznes sheriklarning insofsizligi, mansabdor shaxslarning tovlamachiligi, siyosiy va moliyaviy beqarorlik, tadbirkorlik huquqlarining buzilishi, jinoiy tizimlar tomonidan tovlamachilik, jinoiy tizimlar tomonidan shaxsiy xavfsizlikka tahdid.	
Tadbirkorlik riskini kuchaytiruvchi sabablar	Tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik va me'yoriy-huquqiy hujjatlarning doimiy o'zgaruvchanligi va noaniqligi, tadbirkorlik sub'ektlarining ixtiyoriyligi va mas'uliyatsizligi, siyosiy beqarorlik, real xo'jalik huquqining mavjud emasligi, jinoiy olamga tadbirkorlarning bog'liqligi, iqtisodiyotga siyosatning cheksiz darajada nohuquqiy aralashuvi, adolatsiz raqobat, soliq siyosati samaradorligining pastligi, tadbirkorlarni professional kompetensiyalarining yetishmasligi.	

Tadbirkorlik faoliyatining borishi va natijalariga ta'sir qiluvchi hodisalarning tasodifiy rivojlanishi nafaqat resurs xarajatlarining oshishi va yakuniy natijaning pasayishi ko'rinishidagi yo'qotishlarga, balki bankrotlikka ham olib kelishi mumkin.

Tadqiqot jarayonida amalga oshiriladigan vazifalardan biri – bu tadbirkorlik faoliyatidagi riskli vaziyatlarning manbalarini aniqlashdan iborat. Tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar va sabablar 4-jadvalda keltirilgan.

Tashqi risklarga korxona faoliyati yoki uning aloqa auditoriyasi bilan bevosita bog'liq bo'lmagan risklar kiradi. Tashqi risk darajasiga juda ko'p sonli omillar, ya'ni siyosiy, iqtisodiy, demografik, ijtimoiy, geografik va boshqalar ta'sir qiladi.

Ichki risklarga korxonaning o'zi va uning aloqa auditoriyasi faoliyati bilan bog'liq risklar kiradi. Ularning darajasiga korxona rahbariyatining ishbilarmonlik faolligi, optimal marketing strategiyasini tanlash, siyosat, taktika va boshqa omillar: ishlab chiqarish salohiyati, texnik jihozlar, ixtisoslik darajasi, mehnat unumdorligi darajasi, xavfsizlik texnikasi kabi omillar ta'sir qiladi.

Tadbirkorga (firmaga) bog'liq bo'lmagan tashqi risklardan farqli o'laroq, ichki risklar asosan quyidagilar bilan belgilanadi: tadbirkor (firma rahbariyati) tomonidan uning qobiliyatsizligi tufayli qabul qilingan noto'g'ri qarorlar.

Ichki risklarning asosiy sabablari kompaniya rahbarining professional tajribasining yetishmasligi; kompaniya rahbariyati va xodimlarining zaif umumiy iqtisodiy bilimlari; moliyaviy noto'g'ri hisob-kitoblar; xodimlar faoliyatini samarasiz tashkil etish; xom

ashyo va asbob-uskunalaridan oqilona bo'lmagan holatda foydalanish; xodimlarning aybi bilan maxfiy ma'lumotlarning sizib chiqishi; firmaning bozor muhitidagi o'zgarishlarga moslashish tezligining pastligi; marketing sohasida bilimning yetishmasligi va boshqalar.

Rivojlanish omillariga ko'ra risklar siyosiy va iqtisodiy turlarga bo'linadi. Siyosiy risklar – tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi siyosiy vaziyatning o'zgarishi (chegaralarning yopilishi, tovarlarni boshqa mamlakatlarga eksport qilishni taqiqlash, mamlakat hududidagi harbiy operatsiyalar va boshqalar) natijasida yuzaga keladigan xavflar. Hozirgi kunda siyosiy risklar eng muhim bo'lib qolmoqda. Ko'pgina investorlarning fikriga ko'ra, siyosiy inqirozlarning paydo bo'lishi uchun quyidagilar asos bo'ladi: qarzga yashash odati, mentalitet; fuqarolik jamiyati institutlarining zaifligi voqealarni har qanday ssenariy bo'yicha rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik risklarini tasniflash korxona muammolari tarkibini baholashga va aniqlangan noaniqlik manbalarining ushbu muammolarga ta'sir darajasini baholashga yordam beradi. Pirovardida bunday tasniflash risklarni samarali boshqarish usullarini tahlil qilish va tanlash vositasi hisoblanadi.

Xulosa va takliflar:

1. Riskning tabiati kelgusida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan hodisalarning noaniqligi bilan bog'liqdir. Har qanday tadbirkorlik bitimi, tadbirkor tomonidan qabul qilingan har qanday qaror risk tahdidi bilan birga namoyon bo'ladi, bu erishilishi mumkin bo'lgan foyda va mulkni yo'qotish riskini keltirib chiqaradi

hamda korxonani bankrotlikka olib kelish riskini yuzaga keltirishi mumkin.

2. Risklarni tasniflash bevosita nuqtai nazarga bog'liq bo'lib, u yoki bu darajada riskning bir turdan boshqasiga olib kelishi mumkin bo'lgan jamiyatda shakllangan riskni idrok etishni ifodalaydi. Masalan, bozor munosabatlari sharoitida eng xavfli risklardan biri – bu ishsizlik riskidir (ijtimoiy risk), bozor mexanizmining amal qilish jarayonida ishsizlik riski ijtimoiy risk bo'lib hisoblangan ish haqini to'lay olmaslik riskini keltirib chiqarishi mumkin. Agar iqtisodiy birlik doirasidagi risklarni ko'rib chiqsak, unda barcha turdagi risklar o'zaro bog'liq va korxona faoliyatiga ta'sir qiladi, deb aytish mumkin. Mazkur holatlar risklarni optimallashtirish bo'yicha qarorlar qabul qilishni qiyinlashtiradi va muayyan risklar tarkibini hamda ularning paydo bo'lish

sabablari va omillarini chuqur tahlil qilishni talab qiladi.

3. Riskni paydo bo'lish xususiyatlari tadbirkorlik faoliyati doirasi bilan uzviy bog'liqdir. Tadbirkorlik faoliyatining alohida yo'nalishlariga ko'ra, risklar quyidagi turlarga bo'linadi: ishlab chiqarish, tijorat tavsifiga ega risklar, moliyaviy risklar, vositachilik operatsiyalari risklari hamda sug'urta operatsiyalarini amalga oshirish risklari.

4. Rivojlanish omillariga ko'ra risklar siyosiy va iqtisodiy turlarga bo'linadi. Siyosiy risklar – tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi siyosiy vaziyatning o'zgarishi (chegaralarning yopilishi, tovarlarni boshqa mamlakatlarga eksport qilishni taqiqlash, mamlakat hududidagi harbiy operatsiyalar va boshqalar) natijasida yuzaga keladigan xavflar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бублик Н.Д., Силантьев В.Б. Риск-ресурс: проблемы венчурно-стохастической деятельности. - Уфа: Изд.центр «Башкирский территориальный институт профессиональных бухгалтеров», 1999. – 376 с. – С. 136.

2. Ерофеева А.П. Модернизация системы управления персоналом на предприятиях сферы услуг. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Великий Новгород: 2014. – С. 141.

3. Малофеев И.В. Социальные услуги в системе социального обслуживания населения. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2012 - 176 с. ISBN 978-5-394-01677-5.

4. К.Хаксевер, Б.Рендер, Р.Рассел, Р.Мердик Управление и организация в сфере услуг, 2-е изд. / Пер. с англ. Под ред. В. В. Кулибановой. - СПб: Питер, 2002. – 752 с.: ил. - (Серия «Теория и практика менеджмента»).

5. Пардаев М.Қ. ва бошқалар. Хизмат кўрсатиш, сервис ва туризм соҳаларини ривожлантириш: муаммолар ва уларнинг ечимлари. Ўқув қўлланма. – Т.: «Иқтисод-молия», 2008. - Б. 133.

6. Рогов М.А. Риск-менеджмент. - М.: Финансы и статистика. 2001, - 120 с.

7. Ротарь В.И., Шоломицкий А.Г. Об оценивании риска в страховой деятельности // Экономика и математические методы, 1996.Т.32.Вып.1.С.96-105.

8. Ткаченко А.А. Занятость и экономика: политика государства в переходный период. - М. ООО. «Информграф», 2000. - С. 215.

9. Чечеткина Т, Анализ и опенка конкурентоспособности услуг розничных предприятий торговли // Маркетинг, 1999, №2. - С. 33-37.

CONTENTS

1	Arabov Nurali Uralovich	4-12
	XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA RISK LARNING SHAKLLANISHI: SABABLARI, TURLARI VA YO'NALISHLARI	
2	Мухсинова Парвина Абулкосимовна, Шоххусайнзаде Шохруз	13-25
	МЕХАНИЗМЫ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ПОДДЕРЖКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОЙ СИСТЕМЫ РЕГИОНА	
3	Turdibekov Xasan Ibragimovich	26-32
	TURIZMNI STRATEGIK RIVOJLANTIRISHNING HORIJ TAJRIBASI	
4	Xudoyorov Lochinbek Bahromovich	33-38
	RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA XIZMATLAR SIFATINI BOSHQARISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	
5	Tileuov Erkinbay Muratbaevich	39-46
	RAQAMLI IQTISODIYOTDA INSON KAPITALINI BOSHQARISH TAMOIYILLARI VA USULLARI	
6	Х.А.Абдукадырова	47-53
	ОЦЕНКА НЕДВИЖИМОСТИ В РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН И ПУТИ ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ	
7	Ахмедова Азиза Тохировна	54-58
	СИСТЕМА ИННОВАЦИОННОГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО ФИНАНСОВОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ	
8	Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	59-65
	IQTISODIYOTDA BARQAROR RIVOJLANISH NAZARIYASI VA UNING AMALIY TATBIQLARI	
9	Ibragimov Sardorbek Xusanovich	66-70
	TURIZMDA OMMAVIY TADBIRLARNI O'TKAZISHDA INSON RESURSLARINING AHAMIYATI	
10	Axmedov Sanjar Temur o'g'li	71-76
	XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA KICHIK KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI BOSHQARISH USULLARI VA BOSQICHLARI	
11	Ergashev Shoxrux Axtamovich	77-83
	YANGI O'ZBEKISTONDA AHOLI O'SISH STATISTIKASINING AHAMIYATI VA PROGNOZ KO'RSATKICHLARI	
12	Муродов Шавкат Фарходович	84-90
	ОПТИМИЗАЦИЯ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ СРЕДСТВ В МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ	
13	Tursunov Xasan Xolmuminovich, Samiyeva Muxlisa Olim qizi	91-97
	TURISM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA MADANIY MEROS OBYEKTARIDAN FOYDALANISH (RAQAMLASHTIRISH, VIRTUAL TURIZM VA BOSHQALAR)	
14	Toshmurza Raxmanov, Qobulov Dilshod Qodir o'g'li	98-103
	XUSUSIY TADBIRKORLIK KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	
15	Uzoqov Suhrobjon Do'smat o'g'li	104-110
	AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISHDA BANDLIK SIYOSATINING SAMARADORLIGI	

16	Sultanova Nigina Utkurovna	111-115
	BARQAROR TURIZM MEZONLARI ASOSIDA MEHMONXONA XIZMATLARI SIFATINI BAHOLASH MODEL	
17	Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich	116-124
	XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA ISH BILAN BANDLIK DARAJASINI BAHOLASH USHLBLARI	
18	Amriddinova Muslima Zayniddinovna, Axrorova Munavvar Farxod qizi	125-129
	ELEMENTLARINING O'ZARO MUNOSABATI VA ULARNI SAMARALI QO'LLASH AHAMIYATI	
19	Azizova Nilufar Ikrom qizi	130-135
	XIZMAT KO'RSATISH SOHALARIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING O'RNI VA AHAMIYATI	
20	Berdiyeva Nafisa Qahramonovna	136-143
	IJTIMOY XIZMATLAR RIVOJLANISHINING TASHKILY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	
21	Mamirov Zamir Uzoq o'g'li	144-155
	XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI XO'JALIK FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASHGA USHLBIY YONDASHUV	
22	Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	156-161
	MAMLAKATIMIZDA TURIZMNING RIVOJLANISH HOLATI VA TENDENSIYALARI TAHLILI	
23	Jin Bochen	162-166
	RURAL E-COMMERCE AND TECHNOLOGICAL INNOVATION: LESSONS FROM CHINA AND UZBEKISTAN	
24	Shamsiyev Davlatxon Shuxratxon o'g'li	167-173
	RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHIDA INVESTITSION DASTURLAR XAVFINI KAMAYTIRISH YO'LLARI	
25	Ye Hanlong	174-178
	SUCCESSFUL EXPERIENCES AND POLICY IMPLICATIONS OF THE SHANGHAI FREE TRADE ZONE FOR DEVELOPING COUNTRIES	
26	Amirov Akmal Mexrojovich, Sayitmurodov Og'abek Farxod o'g'li	179-187
	XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI	
27	Shirov Ravshan Izatullayevich	188-199
	РАЗВИТИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НА ТУРИСТИЧЕСКОМ РЫНКЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	
28	Abduvaliyev Abdurahim Salim o'g'li	200-205
	RAQAMLI MARKETING VOSITALARINING GASTRONOMIK TURIZM RIVOJIGA TA'SIRI VA UNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)	
29	Zhang WenRui	206-210
	THE ROLES OF VENTURE CAPITAL AND ANGEL INVESTMENT IN INNOVATION FINANCING (EXPANDED)	
30	Abdumajitov Baxtiyor Dustbek o'g'li	211-216
	RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ELEKTRON TIJORAT EKOTIZIMI VA TADBIRKORLIK IMKONIYATLARI (O'ZBEKISTON MISOLIDA)	